

ЗАХИСТ ПРАВА НА ЖИТТЯ У СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ

Розглядається проблема взаємозв'язку права людини на життя і права на працю, а також захисту права на життя у сфері зайнятості населення, як одному з інститутів трудового права. Проаналізовані норми міжнародних і національних актів у сфері зайнятості, спрямовані на забезпечення права людини на працевлаштування, тобто на захист права людини на життя у сфері зайнятості.

Ключові слова: право на життя, право на працю, зайнятість, політика у сфері зайнятості, гарантії зайнятості.

Постановка проблеми. Стаття 3 Конституції України встановлює, що життя людини є найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [3, с. 4]. Враховуючи виняткове місце права на життя з-поміж інших прав і проголошення життя людини найвищою соціальною цінністю, можна дійти висновку, що забезпечення саме цього права є першочерговим завданням держави.

Право на життя утворює першооснову всіх інших прав і свобод. Воно є абсолютною цінністю світової цивілізації, оскільки всі інші права втрачають свій зміст і значення без нього. По суті, всі інші права так чи інакше об'єднуються навколо цього стержневого права [12, с.7]. Зокрема, можна відзначити, що й право людини на працю нерозривно пов'язане із правом на життя. Життя людини протікає в сім'ї, праці, творчості, бізнесі. Питання полягає не тільки в збереженні життя як такого, але й у якості життя, задоволенні людини життям [13, с.5].

Ведучи мову про життя людини, а також право на нього, поряд з біологічним його аспектом ніколи не потрібно забувати і про соціальний, оскільки життя є насамперед життям у суспільстві, серед інших людей. Основною формою самореалізації індивіда в суспільстві є праця. Від праці людини та її результатів залежить те місце, яке займає особа в соціумі, працею визначається соціальне її життя. Саме тому між правом людини на життя і правом на працю можна простежити тісний та нерозривний зв'язок. Така «близькість» права на життя до права на працю призводить до особливої ролі останнього в системі соціальних прав людини. З огляду на це актуальним вбачається дослідження питання захисту права людини на життя у сфері зайнятості.

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблема захисту права людини на життя у сфері праці малодосліджена як у вітчизняній, так і в зарубіжній літературі. У цій сфері можна виділити наукове напрацювання С.Ю. Головіної, Л.Є.

Кузнєцової, Г.С. Скачкової, І.О. Снігірьової, К.К. Уржинського, О.В. Чесаліної, Л.Д. Чушнякової, А.О. Шепельової.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу нормативного та наукових підходів до поняття зайнятості, ролі держави та її політики в даній сфері, встановити місце зайнятості в механізмі захисту права людини на життя.

Виклад основного матеріалу. У контексті взаємозв'язку права людини на життя а також її права на працю варто погодитися з думкою В.А. Абалдуєва про те, що для громадян право жити зумовлене можливістю працювати. Право на життя працездатної людини – це, перш за все, право на гарантовану законодавством трудову зайнятість, а також право на захист від звільнення [9, с.149].

Перш ніж перейти до дослідження питання захисту права на життя у сфері зайнятості у вітчизняному правовому полі, приділимо увагу регулюванню даної проблеми на міжнародному рівні. Основним міжнародним актом у цій сфері можна назвати Конвенцію Міжнародної організації праці про політику в галузі зайнятості 1964 року №122 [2]. Даний документ визначає основні напрямки політики у сфері зайнятості населення, які повинні дотримуватися усіма державами, що ратифікували конвенцію. З огляду на те, що Україна ратифікувала її ще 19.06.1968 р., будучи членом СРСР і залишається членом Конвенції дотепер, положення відповідного акта повинні бути враховані при ознайомленні з питаннями, пов'язаними із зайнятістю населення.

Уже з преамбули Конвенції випливає, що Міжнародна організація праці зобов'язується сприяти ухваленню серед країн світу програм, котрі мають на меті досягнення цілковитої зайнятості та піднесення життєвого рівня, і що в Преамбулі до Статуту Міжнародної організації праці передбачається боротьба з безробіттям і гарантування заробітної плати, яка забезпечує задовільні умови життя [2]. Як видно, метою як відповідного документа, так і Міжнародної організації праці є піднесення життєвого рівня а та-

кож забезпечення достатніх умов життя громадян. Оскільки подальші положення Конвенції спрямовані на реалізацію постулатів, закріплених у її преамбулі, можна дійти висновку, що даний акт Міжнародної організації праці спрямований на захист права на життя на міжнародному рівні. Адже, як уже зазначалося вище, в наш час питання вже не просто в захисті життя як такого, а в забезпеченні належної його якості для кожної людини. Виходячи із зазначених положень, основною метою Конвенції та політики у сфері зайнятості є забезпечення відповідної якості життя особи в суспільстві. У статті 1 Конвенції розкривається зміст політики у сфері зайнятості, яка повинна забезпечувати: 1) наявність роботи для всіх, хто готовий стати до роботи і шукає роботу; 2) така робота повинна бути якомога продуктивнішою; 3) наявність свободи вибору зайнятості та можливостей для кожного працівника здобути підготовку та використовувати свої навички та здібності для виконання роботи, до якої він придатний, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, релігії, політичних поглядів, іноземного чи соціального походження [1].

Реалізація даних принципів і буде механізмом захисту права людини на життя у сфері зайнятості. Безпосередньо ж загальні умови реалізації політики, закріпленої в Конвенції № 122, встановлюються в іншому акті Міжнародної організації праці – Рекомендації щодо політики в галузі зайнятості №122 від 26.06.1984 року [2]. У даному документі визначаються засоби, за допомогою яких кожен учасник Конвенції повинен здійснювати відповідну політику, а отже, хоч і опосередковано, але діяти з метою захисту права на життя окремих громадян.

Що ж до вітчизняного законодавства, то основним нормативним актом у сфері забезпечення зайнятості населення традиційно є Закон України від 1.03.1991 року «Про зайнятість населення». У статті 1 Закону дається визначення зайнятості як діяльності громадян, пов'язаної із задоволенням особистих і суспільних потреб і такої, що, як правило, приносить їм дохід у грошовій або іншій формі [4]. Як видно, норма прямо не закріплює спрямування зайнятості на захист відповідної якості умов життя людини, що, безперечно, є законодавчим недоліком. Однак, виходячи в вищевказаного положення, зайнятість є діяльністю, спрямованою насамперед на задоволення особистих потреб громадян. Основною ж соціальною потребою будь-якої особи є її самореалізація та забезпечення належного життя в суспільстві.

Крім того, варто звернути увагу на те, що відповідно до преамбули Закон визначає соціальні гарантії з боку держави в реалізації громадянами права на працю [4]. У контексті нерозривного взаємозв'язку даного права з правом на життя, а також розгляду права на працю як умови життя людини, можна зробити висновок, що Закон України «Про зайнятість населення» визначаючи гарантії реалізації права на працю, опосередковано визначає гарантії реалізації та захисту права на життя.

Відповідний законодавчий акт визначає основні принципи державної політики зайнятості населення, гарантії у відповідній сфері, а також закріплює право громадян на зайнятість та розкриває його зміст. У Законі передбачається система заходів, спрямованих на боротьбу з безробіттям і забезпечення зайнятості населення, встановлюється система органів, що реалізують державну політику в даній сфері.

Питанню державної політики у сфері зайнятості варто приділити більш детальну увагу. Як указує І.О. Снігірьова, за життя людини відповідальні суспільство, держава. Вони зобов'язані забезпечити необхідні умови життя і праці для його збереження [13, с.5]. У забезпеченні права на життя у сфері праці зацікавлена держава [13, с.6]. Саме на таке забезпечення і спрямовується відповідна державна політика.

Як уже було зазначено вище, Україна ратифікувала Конвенцію Міжнародної організації праці №122 про політику в галузі зайнятості, а отже, акти національного законодавства в цій сфері повинні відповідати положенням міжнародного акта.

Основні принципи державної політики зайнятості населення закріплені в ст.3 Закону України «Про зайнятість населення». Відповідно до даної статті, державна політика базується на таких принципах: 1) забезпечення рівних можливостей усім громадянам, незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної належності, статі, віку, політичних переконань, ставлення до релігії, в реалізації права на вільний вибір виду діяльності відповідно до здібностей та професійної підготовки з урахуванням особистих інтересів і суспільних потреб; 2) сприяння забезпеченню ефективної зайнятості, запобіганню безробіттю, створенню нових робочих місць та умов для розвитку підприємництва; 3) координації діяльності у сфері зайнятості з іншими напрямками економічної і соціальної політики на основі державної та регіональних програм зайнятості; 4) співробітництва професійних спілок, асоціацій (спілок)

підприємців, власників підприємств, установ, організацій або уповноважених ними органів у взаємодії з органами державного управління в розробці, реалізації та контролі за виконанням заходів щодо забезпечення зайнятості населення; 5) міжнародного співробітництва у вирішенні проблем зайнятості населення, включаючи працю громадян України за кордоном та іноземних громадян в Україні [4].

Як видно, Закон багато в чому дублює положення Конвенції Міжнародної організації праці №122, а отже, відповідно до нього державна політика у сфері зайнятості в Україні має ті ж завдання, що передбачаються на міжнародному рівні – тобто забезпечення якісної реалізації права на працю і, отже, права на життя.

Важливим напрямком державної політики у сфері зайнятості є передбачена у ст.9 Закону можливість безплатної професійної орієнтації, консультації, підготовки, перепідготовки, одержання відповідної інформації з метою вибору виду діяльності, професії, місця роботи, режиму праці. Звичайно ж, для захисту права людини на належне життя в суспільстві недостатньо лише загальних державних гарантій у сфері зайнятості. Насамперед, кожен, щоб самореалізуватися, повинен мати певні здібності. З огляду на це, додатковою гарантією зайнятості, а також засобом захисту права на життя в даній сфері, є забезпечення права на професійну підготовку та навчання. Як указує М.В. Лушнікова, в наш час право працівників на професійне навчання відноситься до міжнародно-правових стандартів трудових прав. У міжнародних актах, зокрема документах Міжнародної організації праці, міститься широкий комплекс норм, спрямованих на формування розвинених національних систем професійної орієнтації та професійного навчання населення [11, с. 68].

Крім того, Постановою Кабінету міністрів України від 8 вересня 2010 року затверджено Основні напрямки державної політики зайнятості на 2010-2011 роки [6]. Даний акт прийнятий відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» та враховує сучасні соціально-економічні умови в державі. Заслуговує на увагу такий напрям державної політики, як розширення сфери застосування праці за рахунок створення робочих місць з належними умовами праці. Як видно, акцент робиться на забезпеченні належних умов праці для громадян. Закріплення такого положення як одного з основних напрямків державної політики є безпосереднім проявом державного забезпечення права на життя у сфері зайнятості населення.

Окрім державного регулювання зайнятості, важливе місце посідає і договірне регулювання даного питання, в межах якого також здійснюється захист права громадян на життя. Прикладом такого регулювання є Генеральна угода щодо основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2010-2012 роки, підписана 9 листопада 2010 року [7]. Даний акт укладений Кабінетом міністрів України та Спільним представницьким органом зі сторони роботодавців, з одного боку, та Стороною профспілок – з другого. Угодою, зокрема, передбачено, що її сторони спрямовують свої дії на забезпечення людського розвитку та сприяння підвищенню зайнятості. Важливо, що в Угоді окремим розділом визначені обов'язки сторін у сфері забезпечення продуктивної зайнятості [7, с.5], чим підкреслюється особливо важлива роль даного питання в державній політиці.

Також окремо треба зупинитися на ролі держави в забезпеченні зайнятості населення. Проаналізувавши положення нормативно-правових актів, можна зробити висновок, що така роль зводиться в основному до гарантування прав громадян, пов'язаних з їх працевлаштуванням, і створенням умов для зайнятості. Тобто держава ніби створює певне правове поле, в межах якого громадяни самостійно реалізують свої здібності у процесі зайнятості.

Так, згідно зі ст..2 Кодексу законів про працю України, право громадян на працю забезпечується державою. Держава створює умови для ефективної зайнятості населення [5, с.6]. Відповідно ж до ст..4 Закону України «Про зайнятість населення» держава виступає в ролі гаранта у сфері зайнятості. Вона гарантує добровільність праці, вибір або зміну професії; захист від необгрунтованої відмови в прийнятті на роботу; сприяння в підборі підходящої роботи і т.д. [5, с.6]. В останньому ж на сьогоднішній день проекті Трудового кодексу і взагалі відсутні положення про роль держави у сфері забезпечення зайнятості. Хоча глава 4 книги 1 Проекту й присвячена працевлаштуванню громадян, однак про місце держави в даних відносинах мова не йде [8]. Виходячи з вищевказаного, можна зробити висновок, що держава виступає в ролі гаранта зайнятості, суб'єкта, покликаного забезпечити можливість зайнятості. Сама можливість влаштування особи на роботу, а отже, й первинний захист її права на життя у сфері зайнятості, є справою цієї особи.

Важливе також питання забезпечення зайнятості окремих категорій громадян, що потребують підвищеного соціального захисту. Спри-

яння зайнятості саме цих осіб виступає як засіб захисту їх права на життя.

Основною гарантією зайнятості таких осіб, згідно зі ст.5 Закону України «Про зайнятість населення», є встановлення квот на підприємствах, у межах яких інваліди, жінки, що мають дітей до 6 років, самотні матері, деякі категорії молоді, особи передпенсійного віку, особи звільнені після відбуття покарання, повинні бути обов'язково влаштовані на роботу [4]. У силу тих чи інших особливостей їх самостійне працевлаштування ускладнене, а отже, існують перепони в самостійному захисті ними свого права на життя. Установлюючи квоти, держава здійснює захист такого права. Як указує Е.С. Бондарева, такі квоти є ефективним правовим механізмом, що використовується для розв'язання соціально-економічної проблеми зайнятості окремих категорій громадян, що мають складнощі в пошуку роботи [10, с.398].

Висновки. Життя людини в широкому розумінні являє собою як функціонування біологічне, так і життя в суспільстві. Право на життя, з огляду на дану обставину, полягає не тільки в збереженні його як такого, а й у наявності належних умов, відповідної якості такого життя, можливості ефективної реалізації людиною своїх здібностей. Така самореалізація здійснюється, в основному, шляхом праці. Отже, право на життя та право на працю – нерозривно пов'язані між собою категорії.

Важливим аспектом захисту права на працю, а отже, й права на життя є зайнятість. Основні принципи забезпечення зайнятості закріплюються в міжнародно-правових актах, зокрема, в документах Міжнародної організації праці. Дані акти встановлюють основні засади політики в сфері зайнятості.

Основним вітчизняним законодавчим актом у відповідній сфері є Закон України «Про зайнятість населення», який встановлює основні соціальні гарантії з боку держави в реалізації громадянами права на працю, чим опосередковано гарантує право на життя.

Важлива в ґрунтовному дослідженні даного питання державна політика у сфері зайнятості, оскільки в реалізації особою права на працю, захисті права на життя в даній галузі, зацікавлені держава та суспільство. Така політика полягає у забезпеченні рівних можливостей усім громадянам у реалізації права на працю, у сприянні зайнятості та запобіганні безробіттю. При цьому держава в основному виступає в ролі гаранта, координатора відносин зайнятості, залишаючи

реалізацію права на працю та захист права на життя у сфері праці самим громадянам.

Особливо яскраво проявляється роль зайнятості в захисті права на життя при встановленні додаткових державних гарантій працевлаштування для осіб, які потребують підвищеного соціального захисту.

Список літератури

1. Конвенція про політику в галузі зайнятості. Міжнародна організація праці; Конвенція, Міжнародний документ від 09.07. 1964 р. №122 [Електронний ресурс] / Режим доступу до док.: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU64K03U.html
2. Рекомендація щодо політики в галузі зайнятості. Міжнародна організація праці; Рекомендації, Міжнародний документ від 26.06.1984 р. №122 [Електронний ресурс] / Режим доступу до док.: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU64018.html
3. Конституція України (із змінами і доп.). – К.: Атіка, 2006. – 64 с.
4. Про зайнятість населення. Закон України від 01.03.1991 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу до док.: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2008_12_25/an/423/T080300.html#423
5. Кодекс законів про працю України: Офіц. видання. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 160 с.
6. Про затвердження Основних напрямів реалізації державної політики зайнятості на 2010-2011 роки; Кабінет Міністрів України, Постанова від 08.09. 2010 р. №831 [Електронний ресурс] / Режим доступу до док.: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP100831.html
7. Генеральна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2010-2012 роки, підписана 9 листопада 2010 року [Електронний ресурс] / Режим доступу до док.: <http://www.fpsu.org.ua/images/stories/images/2010/november/151110/genugoda2010-2012p.pdf>
8. Трудовий кодекс України. Проект Закону України від 4. 12. 2007 року №1108. Дата розгляду: 10.12.2009 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу до док.: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF0US00I.html
9. Абалдуев В.А. Право на жизнь и трудовая занятость: проблемы согласования основа-

ний и порядка прекращения трудовых правоотношений // Материалы международной научно-практической конференции "Право человека на жизнь и гарантии его реализации в сфере труда и социального обеспечения". - М.: Проспект, 2008. – С.148-153.

10. Бондарева Э.С. Квотирование рабочих мест как механизм обеспечения занятости отдельных категорий граждан // Материалы международной научно-практической конференции "Право человека на жизнь и гарантии его реализации в сфере труда и социального обеспечения". - М.: Проспект, 2008. – С.397-401.

11. Лушникова М.В. Право на профессиональное образование и обучение как необходимая составляющая реализации концепций МОТ «достойный труд» и «обеспечение дохода и со-

циальная защита в меняющемся мире» // Материалы международной научно-практической конференции "Право человека на жизнь и гарантии его реализации в сфере труда и социального обеспечения". - М.: Проспект, 2008. – С.65-69.

12. Русецкий А.Е. Права человека и гражданина [Электронный ресурс]: Юридическая Россия. Федеральный правовой портал / Режим доступа до док.: <http://law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1137278>

13. Снигирева И.О. Право на жизнь и его юридические гарантии в сфере труда // Материалы международной научно-практической конференции "Право человека на жизнь и гарантии его реализации в сфере труда и социального обеспечения". - М.: Проспект, 2008. – С.5-15.

Стаття надійшла до редколегії 14 березня 2011 року.

Рекомендована до опублікування у "Віснику" членом редколегії А.З. Георгіціою.

V. S. Vitkovskyi

SECURING OF RIGHT FOR LIFE IN THE SPHERE OF EMPLOYMENT

Summary

The article lays emphasis on the problem of securing of right to live in the sphere of employment. The norms of international and Ukrainian legal acts directed on providing of human right on employment, and thus – on securing of human right for life in this sphere are analysed.

V. S. Vitkovskiy

ЗАЩИТА ПРАВА НА ЖИЗНЬ В СФЕРЕ ЗАНЯТОСТИ

Аннотация

Рассматривается проблема взаимосвязи права человека на жизнь и права на труд, а также защиты права на жизнь в сфере занятости населения, как одного из институтов трудового права. Проанализированы нормы международных и национальных актов в сфере занятости, направленные на обеспечение права человека на трудоустройство, и таким образом – на защиту права человека на жизнь в сфере занятости.